

IGORS ŠUVAJEVS

Nepasakāmā mācība

Pieejams: http://filozofija.lu.lv/suvajevs1.html#_ftnref3 [Sk. 01.02.2024.]

Piedāvātās pārdomas ir sajūgtas ar Platona tekstuālo korpusu. Taču jau iepriekš jābrīdina no iespējamā pārpratuma — tās nav par Platonu resp. viņa filosofiju. Atsauksšanās uz Platona tekstuālo korpusu drīzāk jau ļauj fiksēt dažas filosofijas iezīmes. Turklāt šī filosofēšanas noskaidrošana nenorisinās abstraktā telplaikā, tajā atbalsojas pārdomas par filosofijas klatbūtni zemē, kas tiek dēvēta par Latviju. Līdz ar to atsauksšanās uz Platona tekstuālo korpusu ir tikai mēģinājums veidot spoguļi, kurā var palūkoties pašizpratnes un pašiepazīšanas nolūkā.

Kas tikai par Platonu nav sadomāts! Viņš esot izveidojis mācību par idejām, veicinājis zinātniskās izstrādnes, viņš pat ir ticis un nereti joprojām tiek uzskatīts par zinātnes arhitektu. [1] Lai cik auglīgas būtu šādas pieejas, tām ir visai apšaubāma saistība ar Platonu un, iespējams, filosofiju. Principā Platons joprojām lielā mērā ir nezināmais, un gluži tikpat nezināma ir filosofēšana viņa skolā un dārzā (*kēpidion*). [2] Daudz pamatotāks ir Volfanga Šādevalta skolnieku Konrada Gaizera un Hansa Krēmera iezīmētais ceļš Platona izpratnē. [3] Pārlūkot nerakstītās mācības (*agrapha dogmata*) koncepta tapšanu [4] un mūsdienīgo izvērsumu [5] nenāk par ļaunu, taču patlaban diez vai būtu vietā. Labāk jau atzīmēt viņa filosofēšanas iezīmes un tad tikt skaidrībā ar *agrapha dogmata* jēgu.

Platona filosofija ir saruna, tā izpaužas kā prieks, bauda sarunāties. Tiesa, sholastizēšanas rezultātā šī prasme lietpratīgi sarunāties (*dialegesthai*), saruna (*dialogos*) kā domājoša izteikšanās caur valodu izvēršas par dialektikas un dialogisma daudzzināšanu. Kad nav ko runāt, piekopj dialektiku vai uzstāj uz dialoga nepieciešamību. Platona "skolā" — Akadēmijā, t.i., brīvā laika izmantošanas, proti, nevalas apstādināšanas, un iedomāto atziņu atstādināšanas gaitā svarīgs ir kas cits. Tur nepieciešams ilgstoši *symphilosophein*, un to nodrošina *syzēn, synūsiā* — kopdzīve, kopbūšana (Epist. 341c-d, 344a). Un tieši šī kopbūšana nodrošina sarunu individualitāti, nevis vienkāršu vēršanos pie dialoga partnera, jo kopdzīve ļauj iepazīt sarunu dalībniekus. Šīs sarunas nepavisam nav, kā saka Kants, "prāta virtuozu" (KrV B 867) runas.

Sarunu nolūks ir sniegt palīdzību, *boēthein*. Palīdzība var izpausties dažādi, ja vien visa filosofija nav palīdzība. Tā izpaužas kā padomi. Taču filosofijas konsilatorismu nevajadzētu jaukt ar sadzīviskiem padomiem vai instrukciju un recepšu izstrādi. Sarunās, piemēram, tiek ieteikts izpētīt un izvērtēt dzīvi, jo bez šāda darba tā nav dzīvošanas vērtā (Apol. 38a; Alcib. I 133c; Lach. 187e; Soph. 230b-d; Hipp. I 304e). Šāda izvērtēšana un pārvērtēšana ir pārorientēšanās, tas ir apvēršanas, pārkārtošanas darbs — *technē tēs periaogēs* (Resp. 518d, 521c). Kāpēc tas ir nepieciešams? Var pieļaut vienkāršu atbildi — izmeklēšanas un izvērtēšanas gaitā atklājas pieķeršanās nebūtiskajam un neīstajam. Tāpēc jau tiek runāts par *therapeiā*, t.i., dziedināšanu un kopšanu. Filosofija ir terapija, arī Platona filosofija ir farmakoloģiska, t.i., tajā ir runa par zālēm vai līdzekļiem, kas ļauj būt pašam un veselam. Turklāt šī dziedināšana un kopšana ir erotiska, proti, tā ir dzemdinašana skaistajā, *tokos en kalōj* (Symp. 206b). Un šai dzemdinašanai jeb radīšanai arī kalpo erotiskās sarunas. Var gadīties, ka mūsdienās ir nepieciešama filosofijas erotizācija, ja vien tā vispār ir iespējama bez erotikas.

Platona sarunās resp. tekstos tiek izmantota tā sauktā pārbaudes māksla, *technē peirastikē*. Peira — izmēģināšana, pārbaudīšana, kas ietver arī iepazīšanu, pieredzes gūšanu.[6] Tas nozīmē, ka runa ir par testējošiem, eksperimentāliem tekstiem. Filosofija ir eksperimentāla, jo tajā tiek gūta jauna pieredze, taču tas vienlaikus iezīmē tās hipotētiskumu. Filosofija ir iedomātā demontāža un destruēšana. Izsakoties citiem vārdiem, tā ir zināšanu, arī zinātnisku, kritika. Vēl vairāk — tā ir arī filosofisko zināšanu kritika. Būt kritiskam (*kritikos*) nozīmē spēt, prast atšķirt (*diakrīnein*), nevis izlikties par gudro un zinošo vai ekspertu, kā pieņemts izteikties mūsdienās. Labs padoms, kas vienlaikus var aizsākt kritiskuma izveidi, ir ieteikums būt piesardzīgam: “Jāuzmanās, draugs, lai zinošais, slavēdams savu precī, mūs nepiemāna, kā to ar miesas pārtiku dara pārdevējs un tirgonis. Šie taču paši nezina, kas viņu piedāvātajās precēs miesai ir derīgs vai kaitīgs, taču slavina visu, ko pārdod, un to nezina arī viņu pircēji, ja vien starp tiem negadās kāds lietpratējs vingrinājumos vai ārsts. Tāpat rīkojas arī tie, kas pa pilsētām izvadā zinības un pārdod vairumā un mazumā ikvienam, kas tās vēlas, un slavē visu, ko pārdod. Taču dažs labs no viņiem visdrīzāk nemaz nezina, kura no viņa precēm dvēselei ir derīga vai kaitīga, un tāpat to nezina viņu pircēji, ja vien starp tiem negadās kāds dvēseļu ārsts. (..) Pirkt zinības ir daudz lielākas briesmas nekā iegādāties pārtiku.” (Prot. 313c-314a)

Varbūt šāda piesardzība ir ievērojama arī pret Platona piedāvāto zinību, viņa tekstos gūstamajām zināšanām? Par ļaunu tas nenāktu, turklāt viņš nemaz nevedina kļūt par platonīķi. Nākas atzīt, ka viņa sarunas lielākoties ir aporētiskas, tās noslēdzas strupceļā (*aporiā*) vai neceļā (*a* — ne; *poros* — ceļš). Tajās svarīgākais nav arī ietais ceļš (*methodos*), kaut gan vēlāk tiek veidotas visdažādākās mācības par metodi, metodiku un metodoloģiju. Var arī atgādināt, ka *methodeiā* ir viltība un metodes apgūšana lielākoties liek vilties. Var pieļaut, ka aporētiskums ir nepieciešams, lai katrs pats nonāktu pie apjēgas, pats atjēgtu to, uz ko sarunā norādīts. Un norādīts, piemēram, tiek uz būt. Platons, atsaucoties uz senāku tradīciju, norāda uz būt, būšanas problemātiku (Soph. 243d; 246a; 250d-e). Taču patlaban, šķiet, svarīgāka ir šīs norādes saistība ar nerakstīto mācību vai vismaz vienu tās aspektu.

Un šajā sakarībā der atgādināt Platona rakstīto: “Tik daudz gan varu pateikt par visiem, kas jau ir rakstījuši vai vēl rakstīs un apgalvo, ka zina, pie kā nopietni strādāju, vai nu kā mani vai citu klausītāji, vai tāpēc, ka paši līdz tam nokļuvuši: viņi, pēc manas pārlicības, neko nesaprot no lietas. Man par to nav neviena pieraksta, nedz jelkad tāds būs, jo to nekādi nav iespējams tvert vārdos tāpat kā citas zinības.” (Epist. 341b-c) Kas tad ir šī prāgma jeb lieta? Bet varbūt nevajag steigties un labāk fiksēt, kā tiek skaidrota šī nerakstītā mācība? Varbūt tad arī radīsies apjauta par šo lietu. Sarunā ir vadītājs (*hēgemōn* — 345c), kas vada uz *telos*, mērķi (340c). Turklāt šis vadītājs ir *deiknys* — tas, kas rāda (340c; 341a; 341e) un ļauj sarunas dalībniekam klātienē redzēt un pašam piedzīvot un pārdzīvot. Platons izmanto mistērijas atgādiņošu valodu, taču mists vienkārši ir tas, kas bijis klāt un redzējies. Tiek pausts, ka viņam ir jābūt “piemērotam” (*oikeios*) un “cienīgam” (*aksios*) šai lietai (340c; 344e), pat vairāk — jāpastāv dvēseles un lietas syngeneia, “radniecībai” (344a). Un to var noskaidrot kopīgā būšanā, synūsīā. Varbūt, esot kopā, tiek norādīts uz *einai, ūsiā* — būt, būtību? Platons tiešām tieši par to nav rakstījis. Varbūt uz to var tikai norādīt, t.i., ļaut ieraudzīt, nevis izveidot vārdos ietveramu translējamo mācību?

“To nekādi nav iespējams tvert vārdos tāpat kā citas zinības, taču ilgstošās kopīgās sarunās un kopīgā dzīvē tā rodas dvēselē kā gaisma no pēkšņi pārlēkušas dzirksteles un tad jau pārtiek pati no sevis.” (341c-d) Teiktais ļauj izdarīt dažus secinājumus. Filosofēšana ir pārņemšana ar uguni, degšana (340b — *eksēmmenos hypo philosophiās hōsper pyros*), filosofiskās sarunas ir aizdegšana. Taču filosofš nav nekāds pirotehniķis un diez vai ar aizdegšanu vien pietiek. Tomēr bez degšanas laikam filosofija nav iespējama. Bet kā noturēt šo degšanu un nodot tālāk? Vai aizdegšanu var aprakstīt? Platons uzsver, ka viņam par to nav pierakstu, ka tas nav pasakāms. Nerakstītās, nepasakāmās mācības paradokss ir tas, ka par to tiek rakstīts un runāts. Bez tā nav iespējama nerakstītā, nepasakāmā mācība. Turklāt arī pati mācība ir visai dīvaina. Saistībā ar filosofiju Kants izmanto apzīmējumu “demonstrēta teorija”[7], taču savā ziņā tas ir lieki, jo teorijā ir izrāde. Filosofiskā saruna ir izrāde, kurā kaut kas top redzams, bet izspēlē minētie vārdi ir tikai vārdi.

Kāpēc šī nerakstītība un aizdegšana? Varbūt tāpēc, ka runa ir par būt? Vai runa ir par kaut kādu esamību? Diez vai. Runa ir par aretē, labūtību, labbūšanu. Katrā ziņā ar to tiek saistīta nerakstītā mācība. Tiesa, laika gaitā aretoloģiskā uztakts izčākst mācībā par tikumiem un visdažādākajās teorijās par ētiku. Platons raksta par *biōn hairesis*, dzīves izvēli (Resp. 617d), *heauton plattein*, sevis veidošanu (Resp. 590d), *beltistōj genesthai*, t.i., to, kā tapt labākam (Lach. 200e). Runa ir nevis par kaut kādu abstraktu esse, bet gan par *hontina tropon chrē zēn*, t.i., kā vajag dzīvot (Resp. 344e, 532d, 578c; Gorg. 492d, 500d; Legg. 806d). Turklāt runa ir nevis par kaut kādu dzīvošanu, bet par dzīvi būt režīmā. Un šo būt var tikai piedzīvot, uz to var tikai norādīt. Un šajā aktā paveras arī “skats uz esošo” — *tū ontos theā* (Phaedr. 248b) iespējams, ka pirms tam esošais nemaz netiek redzēts un saprasts. Acīmredzot šī aizdegšana ir mēģinājums izdabūt būt režīmā. Ne velti uzstājīgi tiek jautāts — *ti pot ūn ho anthrōpos*, kas gan ir cilvēks? (Alcib.I. 129e)

Arī Kants, rakstot par “filosofijas lauku”, uzsver, ka galu galā visi filosofiskie jautājumi sajūgti ar jautājumu par to, kas ir cilvēks.[8] Viņš runā par to, ko cilvēks var un ko viņam vajag izveidot no sevis.[9] Kas tad ir cilvēks? Katrā ziņā viņš nav tikai kaut kas esošs. Cilvēks nav tikai būtne, kas ir pie dzīvības. Un jautājumā ietvertā jēga nav par to. Runa ir par to, kā iespēt būt cilvēkam. Un iespēšana nepavisam neparedz tā nodarināšanu atbilstīgi kaut kādiem priekšstatiem, vērtībām, normām vai ilgām. Iespēt būt ir gana grūti, tā ka ne vienmēr cilvēkbūtne uzņemas šo riskanto darbu. Taču runa nav tikai par šo būt un uzvedināšanu uz to. Bieži vien cilvēks ir pie dzīvības, taču tā nav viņa varā. Tāpēc ir nepieciešama ne tikai būšanas, bet arī nebūšanu iztīrīšana. Pretējā gadījumā laikam cilvēkam ir lemts aiziet nebūtībā. Ne velti Platona līdzdomātājs Aristotelis uzsver, ka “būt dzīvajām būtnēm ir dzīve” — *to de zēn tois zōsi to einai estin* (Arist. De an. 415b 13).

Kants raksta par filosofijas lauku. Var padomāt, ka to šķērso visdažādākie ceļi — lauku, mežu u.tml. Dažam labam pat tas šķiet autostrāde, pa kuru var traukties, kalkulējot vai žonglējot ar terminiem. Citiem tas ir pārpurvojies vai mežu pārņemts, un tad nu šie mežabrāļi ņemas sūkstīties vai gānīties, ka lauks ir aizaudzis vai tā nemaz nav. Taču šis lauks drīzāk ir dārzs. Katrā ziņā vēsturiskā atskatā tas skatāms kā dārzs un laboratorija, ko iekārtojis dārznieks un izmēģinātājs. Un tā sauktajam akadēmiskajam filosofam būtu vēlams to visu pārzināt un orientēties tajā. Tomēr ne mazāk vēlams ir arī pašam kļūt par dārznieku. Kā gan tas ir iespējams? Acīmredzot — dodoties otrajā jūrasbraucienā, *deuteros plūs* (Phaed. 99d). Ko tas nozīmē? Runa ir par to, ka vairs nav buru, kam ļauties, un ka nu jāairējas pašam. Acīmredzot tad ir iespējams gan degt, gan arī aizdegt.

[1] Plašāk: Жмудь Л. Я. **Зарождение истории науки в античности.** Санкт-Петербург, 2002. С. 127 и д.

[2] Sk.: Scholz P. *Der Philosoph und die Politik.* Stuttgart, 1998. S. 15 u. w.

[3] Kraemer H. *Arete bei Platon und Aristoteles.* Heidelberg, 1959; Gaiser K. *Platons ungeschriebene Lehre* (1963). Stuttgart, 1968.

[4] Oehler K. *Die neue Situation der Platonforschung // Platonisches Philosophieren.* Hildesheim, 2001. S. 31-45.

[5] Schefer Chr. *Platons unsagbare Erfahrung.* Basel, 2001.

[6] Sal.: Erler M. *Hypothese und Aporie: Charmides // Platon. Seine Dialoge in der Sicht neuer Forschungen.* Darmstadt, 1996. S. 25-46.

[7] Kant I. *Saemmtliche Werke.* Leipzig, 1868. Bd. 8. S. 15.

[8] Op. cit. S. 25.

[9] Kant I. *Werke.* Darmstadt, 1975. Bd. 10. S. 399 (BA IV).

Igors Šuvajevs

1963-2024

